

Հիմասների խորհրդաւոր նշանագրերի իմաստը¹
 Հայ այբոքենի ծագման ինդիրը տա-
 կաւին ուսումնակրութեան տուարկայ է. Դր.
 Մարկարտի արեւելագէտների ժո. Համա-
 ժողովին ներկայացած փորձ² ցցց տւեց,
 որ ինդիրս ներկայում ընտիր եւրապացի
 գիտնականաց միտքը կը զբաղեցնէ: Արդարեւ,
 տեսութիւններ առաջարկել աւելի դիրքն է,
 քան նոցա ապացուցել. աչա թէ ինչու-
 մեր ժամանակ բազմաթիւ լցու տեսնող
 ուսումնակրութիւններից մայսն հազարին տա-
 ները բախտաւոր բացառութիւն կը կազմեն,
 իրերը լորթ եւ տոկուն աշխատաթեան
 արդինք: Ի՞նչ օգուտ պնդել, թէ Հայ
 իշխանք հաւաքակարար սկսան գործածել
 փոխական դիւրին տառերն սերեալ ի
 փիւնկականէ, ինչպէս Սկ. Բանասեր³, կամ
 կարծել, թէ Հայ այբոքենն պարսիկ սեպանձեւ
 գրեթեն սերած է, ինչպէս պ. Բասմաչան⁴,
 եթէ հնարաւոր չէ քայլ առ քայլ որոշուցնել
 այս կարծիքները, պարզ եւ անդրդեիք
 ապացոյներով: Յուսաւոր է, որ Լազարեան
 շեմարանի Խորհրդի յայտարարած մշցանակն՝
 Հայոց այբոքենը եւ Ս. Մաշտոցի վարքը,
 առաջ է բերելու եռանդուն միցուն
 մասնագէտների մէջ եւ առնացն դիւրացնելու
 ինդրին վերնական լու ծառմեմ:

ՍԵԿԵԼԻՒԹԵՐԸ կարծան իշխանութիւնն
 և Հայոց (323—160) Սկ. Բանասեր Կոռնաց
 ազգեցութեան ժամանակ (Զ-րդ շրջան⁵)
 կանանք եւ աչա թէ ինչու. “Յօն բարրառն
 սկսաւ գործածուիլ ի Հայոց գնել զարգացելց
 կողմանէ, որով եւ Յօն գրականութիւնն...
 ժողովուրդնի կիր Կ'արկաներ յայն տառերն⁶...
 Դարձեալ սոսկ ննթադրութիւն. հոսո՞ւ այս է,
 ո՞ ինչպէս ինքն հեղինակը իրաւացի կը նկատէ
 “դժբաղդաբար այս շօնանի յատուկ որ եւ է
 գրական բեկոր հասած չէ մեզ⁷: Այս խոստովա-
 նութիւնն ինքն ըստ թիւեան արդէն բաւական
 է: Հետեւաբար Յօն բառերը, յօն քերական
 ձեւեր, եւ ի մի բան յունաբանութիւնն
 չէին կարող “այս շընանի մէջ ի մեզ մուտ
 գտնելու, այլ ամենավաղն Դ. Դարում, երբ
 քրիստոնէութեան ճառագայթը արեւմարդից
 փարատեց Հայոց հեթանոսութեան խաւարը

1. Ferdinand de Saussure, Recherches archéologiques 1893—94, Paris, 106.

2. Տէ՛ Հանեւ Ս. 1902, Կոյներ.

3. Սկ. Բան. 27.

4. Կոյներ. 29.

5. Սկ. Բանասեր էջ 29.

եւ ապա Ե. Դ. յունաց գվորգները լցո՞ն բաց
 արին իրանց գուները գիտութեան ծարաւի Հայ
 երիտասարդների առջեւ: Այնուհետ սկսեցաւ
 անինջ եւ գրանաշան աշխատանք օտարու-
 թեան մէջ եւ վանորաքռում⁸ ի պէտ մտաւոր
 լուսաւորութեան, հոգեւոր բարգաւաճման Հայ
 ազգիս:

Դր. Տաղաւարեանի “Հայոց պատմու-
 թիւնն, նշյ իսկ իրեւ փորձ չէ կարող
 աղող համարիլ. ինչ ինչ խոշը թերութիւններ
 եւ մանաւանդ հեղինակի բուռն հակում
 դեպի մերթ անհիմ, մերթ անպացուցելի
 ենթագրութիւններ կը զգեն նորա երկը
 բորչոն նշանակութիւնից: Ցանկալի էր, որ
 նման փորձը մեզանում հիմնաց լինին հեղին
 անկի աւելի լորդ ոստրատուանուննեան, եթէ
 շատեւր մասնագիտութեան, նիւթի բովանուուննէ
 եւ իուն ռազմականութեան վերայ. մայսն
 այս գէվքում գործը կարող է օգտաւէտ
 առաջնորդ ծառայել եւ միջը գաղափար
 առաջդիմ ալեւուր անցեալի մասին:

Բ. ԽԱՀԱՄԹՆԱԽ

ՆՈՅԵՐԻ ԴՐԱ ԴՐԱ ԱՐԱՅԻ ՈՒ

(Շուռան-լութիւնն)

Արեգական նշանագրումն պատահի ու-
 րեք ուրեք պէսպէս ձեւով, զյս օրինակ.

503. ♂ 504. ♂

505. ♂ (Հմմա. Վերագրյան զթիւ 36,
 286, 479 եւ 487):

Կամ սղագիրք կամ համառուսութիւնք: բակ
 պատուվ կամ կապացեալ գործք: շաս յա-
 ձափի եւ եւ գրեթե անհամոր, զօրս աւելորդ է
 մի ըստ միջոց թուել, քանզի ըստ մեծի մասին
 (որպէս՝ 506) եռ եռն երր կամ երր⁹ այ յա
 քն յէ քէ այլովքն հանդերձ) աւելի կամ նուազ
 հասարակ եւ ծանօթ են: Աւստի բաւական լիցի
 առաջի գնել զակաւս եւեթ ի բազմաց, եւ
 այն զօրս ըստ իսկի արժանի թուին գիտողու-
 թեան. զ. օր.

507. աչն օրհնութիւն.

508. աչնել օրհնել.

509. ամ ամն, եղիցի.

510. լ¹⁰ լողաց.

511. կրտ կարդացողաց.

512. թղի թագաւոր. սեռկ.՝ թղին.
(Հմտ. թի 91, 215
և 334).
513. հշկ հրեշտակ. սեռկ.՝ հշկն.
(Հմտ. թի 18).
514. ձնի ձնապարհ.
515. կր" կրնաւոր.
516. քհյ քահանայ. (Հմտ. թի 47,
464).
517. պրծ պարծակը.
518. ող օրդէս.
519. սղ սպիտակ.
520. վնկ վաճա այսորիկ.
521. ընդ ընդ (Հմտ. թի 332).
522. ըն ըստ (Հմտ. թի 333).
523. Կանեւ բառից վերջաւորութիւնն՝
ի, թի, թէն եւ որ ի կարգին:
- Մի անդամ (թղ. 261բ) ի կիր առնուած
է չետեւեալ համառութիւնն՝

524. : ո : կ : զ :

Ապաքէն անհնարին էր առեղջուլ բնինի
զայս տառս, որք լոկ երագագրական կրկին
կիսիւք նշանակուած են, եթէ ի լուսանցս
դրուած չինէր նոցին իմաստն, այսպէս.

Եւ արդ՝ մայ ինձ այլ եւս նշանակել
զծածկագիրս, յորոց գտանին ի դրագրիս
երեք տեսակը.

Ա. թղ. 315բ. ի վերին լուսանցս կայ
ծածկագրութիւն մի, որ բաղկանայ միայն յուղ-
շամփիք գծից եւ ի կիրից. առաջց գրուած է
բառու զիրուլմ, զայս օրինակ.

Գիրում III.....II.....III.....III.....III.....III..

Սպա ի ձախակողմէան լուսանցս դրուած
են ի ներքյ միենանց. “Հայր որդի հոգի, ո
զինի ի ներքյ. “զիրու եւ յետոյ դարձեալ ի
ներքյ միենանց այս համառութիւնք, հան-
գերձ նշանակութեամբք.

- մ. Հայր
- ի. օրդի
- բէ. Տող [թ.]:

Միայն թէ՛ սղագրաց ձախակողմն պա-
կասաւոր թուի, զի թղթին եղն կտրուած է:
Իսկ ծածկագրութեան իմաստն ակայա է:
Բ. Նմանօրինակ ծածկանշան գրուածց մի
հանգիպիմք ի վերջ գրութեան “Յաղագս զար-
մից սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին եւ Ներսոսի
եւ թղին Տրդատա, որոյ աւարտարանութիւնն
է այսպէս.

“Իսկ Ասհակ հրամին որդւոյ Ներսէսի, որ
կալաւ զաթուու Հիգաման: այր մի տարանացի,
աշակերտ Ներսէսի Մեսուպ անուն ի մանկու-
թենէ, որ եւ ընդ նր հրամին Սահակ ի չնոր-
հաց հոգեցն, եղինչանագիր Հաց, եւ թարգ-
մանութիւն գրոյ. եւ բացաւ զպրութիւն հայ լեզիկ
վարդապետութիւն համանգամինն. եւ լցաւնորաւը
կարդ յառաջադիտութիւն, եւ նոցունց աշակերտ
Աւոն, այր սբ ընտրեալ եւ ճշմարփ ի գործ
մշակութիւն, արձան եւ կրիմն, եւ եղիկ ար-
բանսեակ նոցին. եւ քի փառք յաւ, եւ է ման-
կունքն թարգմանիչք զրո աւաքեցին ի մայրն
իմաստութիւն առ ի յուսանել հոսոմայեցոց լեզվի
եւ գրի, եւ թարգմանել ի հայու,

Եւ ի ստորեւ յարի (թղ. 222բ) հրնդ
տող գրուած մի, բաւական խառնակ եւ դժուար-
լիմթենլիք, որոյ ճշգրիտ նմանահան օրինակն
աշաւասիկ.

Եփուի հողմի միջին
Խու ՏԵԵԵՐԵՐԵ ՄԵԵԵ
ի Ա- Շ ո է Շ ի Շ ո տ ա ր ի է
տ բ ե ա ւ ը մ է ա մ ի ի ի ի ի
| - Ξ - | ։ ։ ։ ։

այսպին.

“Եւ ի թղին ոժք եր
Քրիստոսի ծննդէն մինչեւ
ի մզ ոեծլիդ [1564] տարի է
գրեցաւ ձեռամբ ֊ ֊ ֊ ֊ ֊
իսկ զծածուկ նշանագիրս վերջին տողի լուծ անել՝
չչալլորեցաւ, արգեւք Յովանափանի, կամ Յո-
վանափանի, թէ զայլ ինչ անուն նշանակէ, չէ յայս:
Գ. թղ. 103բ. կարծեալ “զիր աղոյա-
նից, զըզ վերագցն յիշեցի, եւ որոյ ճշգրտա-
գիք հաւասարն է այսպէս.

Դիմում կամ առաջարկութեան մասին
Վարչութեան մասին հայութեան մասին

Սոյն՝ ըստ երեւալթի ռապրոսի գրաթեռն քանի մի սոռից նմանաթիւնն ընդ հայերէն նշանագիրս անդէն իսկ պիներեւ է որդէ՞։ յ, ի, շ, ք, զ, մ, պ, ռ, օ, վ, ո ։ Աւսոյ մակարերեցի թէ՛ միւս նշանագիրքն եւս ոչ պյլ նշ են, եթէ ոչ բռն հայերէն սոռք, դիմամիք ծամաճուել, եւ կամակոր եւ ողբածոյ ձեւակերպեալ։ Հասկ ուրեմն ըլթերցոյ զայն զոյս օրինակ։

“յիշեցէք զմեղապարայո” [վաստավարկայո] վաստավարկաւոք։

Արդարեւ անմէկնելի հայ ժոյն՝ թէ վասն էր ի լրաւանց զիլի աղաւանից, վրիզակն եւ պատիր ծանօթութիւնն զրուած է, և սա կործեամբ թէ պյտ տեղկութիւնն ։ եթէ իրք Յովաստիոյ գրչէն է ։ լոյն մատածին դաշտիոր մի է Յովաստիոյ, ծնանք նորին հարոգավառաւթեան, ուստի իրք հիմն եւ հաստատաւթեան ։

Եւ արդեամբ, այդ իսկ ծանօթութիւնն պատմու եղած է թիրիմացաւթեան եւ վրկպ հետեւալթեանց։ Այսպէ՞։ Պ. Ն. Քարամանց՝ յամի 1886, ի և շանդիսի Գերմանական Ալբանիա և լիեւան Ընկրութեան, (ZDMG, XL, p. 315—319) Տրատորակեալ յօրուածով մի ։ որց մերնագիրն է՝ գանձ եւ մի նշանագիրք կորուսեալ այրութենի միոնդ¹ ։ զանց պացուցածել թէ առաջիկայ գրուածն իրք Ալուսնից փեր է, և թէ նյոնն բովանդակէ քսոն եւ մի ստո ի կորուսեալ այրութենից յիշեալ ազգին։ Պ. Ն. Քարամանց, թէպէտ եւ ճշդիւ եւ ուղղի լուծած է զծածկագիրն², սակայն նորա հետեւալթիւնն անհաւանակն թուի ինձ, այդ կարծիք չունի հաստատուն գիտական հիմն Աներիբայ, վերջոյցք Անշանագիրք ընաւ չկարեն լինել մասցրդ ինչ կորուսեալ անյայս գրուն Ալուածնից, այլ մանաւանդ որպէս անյայսակի երեւէ ստուգիւ խորհրդով այլաձեւեալ եւ յերիւրեալ խսկան հայերէն նշանագիրք։ Ապա ուրեմն հարկ է զնել զլիքոյ նշանակեալ գրուածն ի կարգի ծածկագրաց։

Արդարեւ, ըստ այսմ օրինակի կերպարանափոխելով ըստ համցոյ զհասարակ այրութեան

¹ Հարեւանցի ինք գիտել է. որ ի ԶԴՄՀ Հանդիսն ապագան գաղտնաբան բարոյ աղաւանից, ու ամենայս իրց հանդաւատիպ է ընտրվի։

² Վասարաց համարմ առանձինն յայս առեւ առաջ մի վեր ստուգամ թիրամ ծածկագրութիւնն որդէն ընթերցած էր, երբ Հանդիսն Անորիսայի (Ժ.Չ. էջ 202) մեջ իմաստութեան ծախութէնէն գի մենակուսաց զ. Քարամանց կերպիւրեալ յօրուածով, որ մինչ յայտնաբան չէր ծախութ ինձ։ Ապասէ երկուունց միքրաց անկախ՝ մենակուսաց կատարեալ համաձայնութեան միւս եւս համաստի ապացոյց է ճշշաթեան նշենեցըն։

Նորանար նշանագիր սաեցէլ եւ յարգարել ի ուստի ծածկագրութեան, ի համար սպազ էր գրչէք, մասնաւարոր Հավայացից, և ուսւել եւս Յանք, ու որ յայտ բազմաթիւ եւ պէսու էին ծածկագրուկան գրաթիւնք։ Եթէ ու հասորսկ ընկույլ եւ գոծառական, եթէ յիւրաբանչիր մասնագիրէ ըստ կամ ուսնաձին հարեւոլ, Առ պյս հման։ ի Փիշ ուլոց բազմոց զհանգրուկն երկս Մոնֆակոնի (B. de Montfaucon, *Palaearographia Graeca*. Parisiis 1708, Lib. IV. Cap. V. p. 285—290), Գարդիալը (V. Gardthausen, *Griech. Palaeographie*. Leipzig 1879, p. 231 ff.), ոյւուցիք հանդերձ։

Կիրարիութիւնն ծածկագրոց՝ համարական կարծեօք՝ նաեւ ու Հայո բաւուկան յածոփ եղած է, և թիրեւու գոնութիւնի ի ծածկագրու վկա եւս ծածկանցն գրաւածք, նման Յավաստավայ օրինակաց։ Վասն որց փափեցէլ էր՝ մանրակիւս հետազանց զգը բարչիրս, եւ եթէ կան ի ըստ Հանել զծածկագրութիւնս։ Յայնժամ համարուոր լինէր՝ համարական քննաթեամբ դրաթեան եւ ուսց իւրաբանչիր ծածկագրէ զայն եւ վերածեալ յօրոշ կարգ եւ կանոն։

ԳՐԸՆՈՒԹԵԱՄԱՍ

ԼԵԶՈՒ ՍՊԱՆԱԿԱՆ

ՈՒԾԵՑԿԱՐԱ ԳՈՒԾԵՑԿԱՐԱ

(Հ-Կ-Ն-Ա-Յ-Բ-Ա-Ն-Ա-)

Գ Ե Ո Ւ Խ Հ Ի Ն Գ Ե Բ Ե Ր Ր Ո Ր Գ

Անփոփոխ բառեր։

442. Ճիշդը խօսելով, քերականներու անփոփոխ մասն բանի կոչած մասն, զոր մենք անփոփոխ բառեր կանուաններ, բռն ձեւախօսութեան մաս չեն կազմեր. բայց մենք հետաքրիբներու գոհացում ապար եւ մեր ուսումնարութեան մէջ կատարեալ լինելու համար նոր գլուխ մը կը նուիրենք այս բառերուն։

443. Անփոփոխ բառերն են Մովսեսներ, Ն-Յութբուննեններ, Ը-Հիշդերն եւ Զ-յարդիսնեններ։ Աւստի համառօտակի առաջ բերենք, այս կարգի բառերն։

§ I. Վ-Ա-Յ-Բ-Ա-Ն-Ե-Ր:

444. Բարբարսի մէջ այլքան ատար մակարանի կան ողբան հայերէն։ Աւստի ատիպուած